

UNIVERSITY OF BELGRADE - FACULTY OF SPECIAL
EDUCATION AND REHABILITATION

THE EUROPEAN ASSOCIATION ON EARLY
CHILDHOOD INTERVENTION

EUROPEAN ASSOCIATION OF SERVICE PROVIDERS
FOR PERSONS WITH DISABILITIES

Eurlyaid Conference 2017

**Early Childhood Intervention:
For meeting sustainable
development goals of the
new millennium**

PROCEEDINGS

*Belgrade, Serbia
October, 6 - 8th 2017*

UNIVERSITY OF BELGRADE – FACULTY OF SPECIAL
EDUCATION AND REHABILITATION

THE EUROPEAN ASSOCIATION ON EARLY CHILDHOOD
INTERVENTION

EUROPEAN ASSOCIATION OF SERVICE PROVIDERS FOR
PERSONS WITH DISABILITIES

Eurlyaid Conference 2017

Early Childhood Intervention:
For meeting sustainable
development goals of the
new millennium

PROCEEDINGS

Belgrade, Serbia
October, 6 – 8th 2017

PROCEEDINGS

PUBLISHER / IZDAVAČ

University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia /
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

FOR PUBLISHER / ZA IZDAVAČA

Prof. dr Snežana Nikolić
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia /
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

EDITORS / UREDNICI

Prof. dr Mirko Filipović
Prof. dr Branislav Brojčin
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia /
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

REVIEWER / RECENZENTI

Prof. dr Zorica Matejić-Đuričić
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia /
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
PhD Jean Jacques Detraux
University of Liège, Liège – Department of Psychology: Cognition and Behavior,
Special Education
Jürgen Kühn
University of Applied Sciences, Emden, Germany

PROOFREADING AND CORRECTION / LEKTURA I KOREKTURA

Maja Ivančević-Otanjac

DESIGN AND PROCESSING / DIZAJN I PRIPREMA

Biljana Krsić
Zoran Jovanković
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia /
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Proceedings will be published in electronic format CD.

Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-101-3

Evaluacija programa podrške za mlade očeve

Marina Kovačević-Lepojević, Milica Kovačević, Marija Maljković

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Predmet istraživanja: *U skladu sa dosadašnjom teorijom i praksom prevencije poremećaja ponašanja, primena programa podrške maloletnim majkama pre/posle porođaja nalazi svoje mesto. Sa druge strane, izveštava se o sporadičnoj primeni intervencija usmerenih na mlade očeve (u adolescenciji), njihove probleme i potrebe. Istraživački nalazi ukazuju na to da mladi očevi u odnosu na njihove vršnjake koji nisu očevi češće imaju loš školski uspeh, nizak socioekonomski status, zloupotrebljavaju psihoaktivne supstance, ispoljavaju delinkventno ponašanje i slično. Očinstvo uz to nosi čitav niz problema, kako ekonomskih, tako i onih koji se tiču komunikacije sa partnerkom, multigeneracijskom porodičnom strukturom, stigmatizacijom od strane zajednice i drugo. Posebno, izdvajaju se problemi motivisanja mladih očeva za učešće u različitim socijalnim programima.*

Metod: *Cilj istraživanja predstavlja pregled i analizu naučne literature o programima podrške koji su namenjeni mladim očevima i njihove evaluacije.*

Rezultati: *Rezultati evaluacionih studija ukazuju na to da su mladi očevi koji su prošli programe podrške uključeniiji, angažovaniji i pozitivno emocionalno reaktivniji u odnosu prema 'svojoj deci u poređenju sa kontrolnom grupom. Preporučuje se da bi programi usmereni na podršku mladim očevima trebalo da uključe i njihove partnerke, da traju do 5 nedelja, da budu zasnovani na individualnom pre nego grupnom radu, da uključuju i pomoć pri zaposlenju i drugo.*

Zaključak: *Prenatalni programi unapređivanja veština roditeljstva namenjeni mladim očevima i majkama ostvaruju značajne rezultate.*

Ključne reči: *mladi očevi, prevencija, poremećaji ponašanja, programi*

UVOD – RIZICI OČINSTVA U ADOLESCENCIJI

U sklopu nacionalne longitudinalne studije o radnom iskustvu mladih od oko 6400 mladih, 367 (5,7%) je imalo decu pre 19. godine (Elster, Lamb & Tavaré,

1 Rad je nastao u okviru projekta „Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnost socijalne intervencije”, broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

1987). Istraživački nalazi ukazuju na to da stopa rađanja u adolescenciji ima tendenciju opadanja (Santelli, Song, Garbers, Sharma & Viner, 2017). Naime, u 142 zemlje u periodu od 22 godine beleži se snažno opadanje, i to sa 72.4/1000 u 1990. godini na 43.6/1000 u 2012. godini. U 2012. godini najmanja stopa rađanja od 15 do 19 godina bila je u zapadnoj Evropi i centralnoj Aziji, a najviša u subsaharskoj Africi. Najveće opadanje zabeleženo je u južnoj Aziji (70%), Evropi i centralnoj Aziji (63%) i na Srednjem istoku i severnoj Africi (53%). Autori opadanje objašnjavaju porastom socioekonomskog statusa i snižavanjem socijalnih nejednakosti, što se odražava na unapređivanje obrazovnog i zdravstvenog sistema (Santelli et al., 2017). Prema podacima Gradskog zavoda za javno zdravlje (2017) u Beogradu je u 2014. godini rođeno 25 dece čije su majke imale ispod 15 godina, a 422 dece čije su majke imale od 16 do 18 godina. Maloletne majke činile su 0,8% od ukupnog broja porodilja. Podaci Republičkog zavoda za statistiku RS (2017) ukazuju na stopu rođene dece majki od 15-19 godina od 17.8/1000.

Mladi očevi najčešće nisu dovoljno spremni za adekvatno učešće u životima svoje dece i to iz najrazličitijih razloga: materijalne prirode (najčešće nisu zaposledni), nedostatka znanja o razvoju deteta, loših odnosa sa majkom svoga deteta i njenim roditeljima i drugo (Elster et al., 1987; Beers & Hollo, 2009). U poređenju sa vršnjacima koji nisu imali decu, mladi očevi su u mnogo većoj meri imali loš školski uspeh, živeli su u jednoroditeljskim porodicama slabog socioekonomskog statusa, zloupotrebljavali su psihoaktivne supstance i ispoljavali delinkventno ponašanje (Elster et al., 1987).

Rezultati petogodišnje longitudinalne studije kojom je praćen 531 maloletni delinkvent po izlasku iz ustanove ukazuju na pet ključnih prediktora očitstva pre 20. godine i to: priključivanje gangu, život sa nebiološkim roditeljem, nizak socioekonomski status, alkoholizam roditelja, nizak obrazovni status majke i osuđenost nekog od članova porodice (Unruh, Bullis & Yovanoff, 2004). Istraživački nalazi ukazuju na to da je među maloletnim delinkventima 25-28% onih koji imaju bar jedno dete, što je nekoliko puta više u odnosu na opštu populaciju (Unruh et al., 2004). Uključivanje populacije delinkvenata u programe je veoma značajno u kontekstu rane prevencije antisocijalnog ponašanja njihove dece. Studija u kojoj je proučavano transgeneracijsko prenošenje kriminalnog ponašanja ukazuje na to da je trauma koju su iskusili dečaci koji su u prvih deset godina iskusili separaciju usled roditeljske odsutnosti povodom izvršenja kazne zatvora mnogo značajniji prediktor svih 14 ispitivanih oblika antisocijalnog i delinkventnog ponašanja u odnosu na druge vrste separacija (Murray & Farrington, 2005).

Evaluacija programa za mlade očeve

Mladim roditeljima nedostaju kako roditeljske veštine, tako i veštine u vezi sa obrazovanjem i zaposlenjem (učenje, traženja posla), veštine komunikacije sa partnerkom i njenim/svojim roditeljima. U odnosu na kontekst primene autori izdvajaju četiri vrste programa za rad sa mladim očevima, i to: u školi, putem

kućnih poseta, u zajednici i zdravstvenim ustanovama (Beers & Hollo, 2009). Prednost školskih programa sastoji se u dostupnosti polaznika, što je i nedostatak jer isključuje one koji su već napustili školovanje. Programi koji se realizuju kroz kućne posete su obično dosta intenzivniji i pružaju najširi spektar usluga (podrška pedijatrijske službe, podrška roditeljstvu, mentorski rad sa članovima porodice). Programi koji se primenjuju u zajednici zasnovani su na intervencijama vođenja slučaja i grupnom treningu roditeljskih veština. U sklopu zdravstvenog sistema izdvajaju se ustanove koje pružaju pomoć i podršku i adolescentima i njihovoj deci (Beers & Hollo, 2009).

Involviranost mladih očeva u rizična seksualna ponašanja, zloupotrebu psihoaktivnih supstanci, nasilno ponašanje zahteva poseban tip intervencija (Beers & Hollo, 2009). Kvalitativna studija bazirana na intervjuu sa sedam mladih očeva delinkvenata je pokazala da su motivisani da budu dobri očevi i da su im za to najveće prepreke: komunikacija sa majkama svoje dece, materijalni resursi, kao i nedostatak muškog uzora. Autori sugerišu da dete može predstavljati važan resurs za distanciranje od kriminalnog ponašanja (Shannon & Abrams, 2007).

Među programima koji su namenjeni mladim očevima izdvajaju se oni koji su usmereni na širi spektar psihosocijalnih intervencija i oni koji su usmereni isključivo na unapređivanje roditeljskih veština. Na osnovu evaluacione studije programa u koji je bilo uključeno 60 mladih očeva Afroamerikanaca izdvajaju se najvažniji rezultati: veća stopa završetka škole i zaposlenja; usvajanje veština kratkoročnog i dugoročnog planiranja karijere; korišćenje kontracepcije; razvijanje pozitivnog odnosa sa svojom decom i prijateljima; posmatranje sebe kao odgovorne osobe i drugo (Mazza, 2002). Od programa koji je bio namenjen unapređivanju roditeljskih veština izdvaja se Minnesota Early Learning Design program (MELD) u kome je učestvovalo 46 mladih očeva koji su prema rezultatima evaluacije unapredili svoje koroditeljske veštine (Fagan, 2008). Istraživački nalazi ukazuju na to da su rezultati programa za mlade očeve mnogo bolji ako su u programima učestvovali zajedno sa svojim partnerkama, i to bez obzira na strukturu, socioekonomski status porodice i etničku pripadnost (Cowan, Cowan, Pruett, Pruett & Wong, 2009).

Retke su evaluacione studije programa koji su namenjeni maloletnim delinkventima. Autori su izdvojivši 12 studija koje su obuhvatale maloletne delinkvente očeve (10 u Velikoj Britaniji i 2 u SAD) ukazali na to da je najveći broj uključivao edukaciju u vezi sa seksualnim obrazovanjem, razvojem deteta i veštine traženja pomoći u ostvarivanju svojih prava, dok je manji broj uključivao trening roditeljskih veština (Buston, Parkes, Thomson, Wight & Fenton, 2012). S obzirom da dizajn evaluacija ne samo da nije bio eksperimentalni nego čak nije postojala nikakva kontrolna grupa može se prokomentarisati da su učesnici generalno bili zadovoljni programom (Buston et al., 2012).

Autori navode razloge za probleme u realizaciji programa za mlade očeve (Kiselica & Kiselica, 2014). Prvo, mnogi programi namenjeni mladim očevima

zapravo su gruba replikacija programa koji su namenjeni mladim majkama, te nisu u mogućnosti da odgovore na individualne potrebe očeva. Zatim, programe su realizovali stručnjaci koji su svoje usluge pružali u radno vreme što nije prilagođeno adolescentima čije su krizne situacije zahtevale konstantnu podršku. Strah od sankcije zbog upuštanja u vezu sa maloletnicom odvrća mlade pu-noletnike od javljanja za pomoć bez obzira na odnose sa majkom deteta (Kiselica & Kiselica, 2014).

ZAKLJUČAK

Na osnovu navedenog uočava se: da se očevi suočavaju sa brojnim izazovima od teške materijalne situacije, preko emocionalnih problema do delinkventnog ponašanja; da izostaju programi podrške specijalno dizajnirani za potrebe mladih očeva kako u opštoj populaciji, tako i u populaciji adolescenata manjinske etničke pripadnosti i populaciji maloletnih delinkvenata; da postoje mnogi strukturalni problemi u realizaciji programa; kao i da su dostupne evaluacione studije programa za mlade očeve nezadovoljavajućeg kvaliteta.

Preporučuje se da bi programi za mlade očeve trebalo da osim usvajanja roditeljskih veština trebalo da uključe i oblast afektivnog vezivanja u cilju razvijanja adekvatnog odnosa sa detetom. Zatim, trening podrške majkama bi trebalo da bude sastavni deo programa za mlade očeve (npr. veštine aktivnog slušanja, značaj prisustva na porođaju). Pored roditeljstva, programi bi trebalo da budu usmereni i na obrazovanje, zapošljavanje mladih očeva. S obzirom na specifičnost romske populacije u kontekstu običaja ranog stupanja u seksualne odnose i brak trebalo bi razviti posebne preventivne programe za adolescente romske nacionalnosti. Maloletni delinkventi očevi su vrlo izazovna populacija što zahteva visoku specijalizaciju programa. Na kraju, trebalo bi raditi na unapređivanju kvaliteta primene i evaluacije programa kako bi dobri programi bili što uspešnije replicirani.

LITERATURA

1. Beers, L. A. S., & Hollo, R. E. (2009). Approaching the adolescent-headed family: A review of teen parenting. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, 39(9), 216-233.
2. Buston, K., Parkes, A., Thomson, H., Wight, D., & Fenton, C. (2012). Parenting interventions for male young offenders: A review of the evidence on what works. *Journal of adolescence*, 35(3), 731-742.
3. Cowan, P. A., Cowan, C. P., Pruett, M. K., Pruett, K., & Wong, J. J. (2009). Promoting fathers' engagement with children: preventive interventions for low-income families. *Journal of Marriage and Family*, 71(3), 663-679.
4. Elster, A. B., Lamb, M. E., & Tavaré, J. (1987). Association between behavioral and school problems and fatherhood in a national sample of adolescent youths. *The Journal of Pediatrics*, 111(6), 932-936.

5. Fagan, J. (2008). Randomized study of a prebirth coparenting intervention with adolescent and young fathers. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 57, 309–323.
6. Gradski zavod za javno zdravlje (2017). Prikaz broja porođaja i rođene dece u 2014. u Beogradu. Beograd: Gradski zavod za javno zdravlje. Preuzeto sa: <http://www.zdravlje.org.rs/index.php/izvestaji/centar-za-informatiku-i-biostatistiku-u-zdravstvu>
7. Mazza, C. (2002). Young dads: The effects of a parenting program on urban African-American adolescent fathers. *Adolescence*, 37, 681–693.
8. Murray, J., & Farrington, D. P. (2005). Parental imprisonment: effects on boys' antisocial behaviour and delinquency through the life-course. *Journal of Child Psychology and psychiatry*, 46(12), 1269-1278.
9. Republički zavod za statistiku (2017). Statistički godišnjak Republike Srbije 2015. Beograd: Republički zavod za statistiku. Preuzeto sa: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Aktuelnosti/StatGod2015.pdf>
10. Santelli, J. S., Song, X., Garbers, S., Sharma, V., & Viner, R. M. (2017). Global Trends in Adolescent Fertility, 1990–2012, in Relation to National Wealth, Income Inequalities, and Educational Expenditures. *Journal of Adolescent Health*, 60(2), 161-168.
11. Shannon, S., & Abrams, L. (2007). Juvenile offenders as fathers: Perceptions of fatherhood, crime and becoming an adult. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 88(2), 183-191.
12. Unruh, D., Bullis, M., & Yovanoff, P. (2004). Adolescent fathers who are incarcerated juvenile offenders: Explanatory study of the co-occurrence of two problem behaviors. *Journal of Child and Family Studies*, 13(4), 405-419.

EVALUATION YOUNG FATHERS SUPPORT PROGRAMS

Marina Kovačević-Lepojević, Milica Kovačević, Marija Maljković
University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia

Research subject: In accordance with current theory and practice of the prevention of conduct disorders, prebirth/afterbirth programs for underage mothers find their place. On the other hand, there are sporadic implementation of interventions aimed at young fathers (in adolescence), their problems and needs. The research findings indicate that young fathers in relation to their peers which are not fathers tend to have poor academic success, low socioeconomic status, substance abuse, delinquent behavior, etc. Fatherhood also carries a range of problems, both economic and those related to communication with partner, multi-generational family structure, stigmatization by the community and more. In particular, it's hard to motivate young fathers to participate in social programs.

Method: The research is aimed to summarize the scientific knowledge on young fathers support programs and evaluate their main effects.

Results: The results of evaluation studies suggest that young fathers who have gone through parenting support programs are more involved, more engaged and positively emotionally reactive in relation to their children compared to the control group. It is recommended that programs aimed at supporting young fathers should include their partners, to last up to 5 weeks to be based on individual rather than group work, to include assistance with employment, etc.

Conclusion: Prebirth parenting skills improvement programs designed for young fathers and mothers achieve significant results.

Key words: young fathers, prevention, conduct disorders, programs